

Жанболотова З., Рүштү Йешил

7-9-КЛАСС ОКУУЧУЛАРЫНЫН ИНТЕРНЕТТЕН КӨЗ КАРАНДЫЛЫК ДЕҢГЭЭЛИНИН АЙРЫМ ФАКТОРЛОРУ БОЮНЧА ТАЛДООСУ

Жанболотова З., Рүштү Йешил

АНАЛИЗ УРОВНЕЙ ИНТЕРНЕТ-ЗАВИСИМОСТИ УЧАЩИХСЯ 7-9-КЛАССОВ ПО НЕКОТОРЫМ ФАКТОРАМ/ПЕРЕМЕННЫМ

Zhanbolotova Z., Rustu Yesil

INVESTIGATION OF INTERNET ADDICTION LEVELS OF 7TH-9TH GRADE STUDENTS IN TERMS OF SOME VARIABLES

УДК: 371.048:681.14

Бул изилдөөнүн максаты Кыргызстандагы 7-9-класстагы окуучулардын интернетке болгон көз карандылык деңгээлин аныктоо. Анализдер эмпирикалык жана статистикалык методдор менен талданган. Изилдөөнүн фокус-группасын Кыргызстандын орто мектептеринде 7-9-класста билим алган 591 окуучу түзөт. Фокус-группа кокустан тандап алуу ыкмасы менен аныкталган. Изилдөөнүн маалыматтары, интернетке болгон көз карандылыктын көрсөткүчү 20 пункту камтыган сурамжылоо жана жеке маалымат баракчасы аркылуу топтолгон. Маалымат топтоо каражатынын ишенимдүүлүк деңгээли Cronbach alpha 0,748 деп белгиленди. Топтолгон маалыматтарда орточо арифметикалык маани, стандарттык ката, көз карандысыз мисал *t* тестти, ANOVA тестти жана Пирсонс корреляцияны аныктоо тестти колдонулган. Жасалган анализдердин аягында; (1) Окуучулардын төмөн жана орто деңгээлде интернетке болгон көз карандылыгы бар экени, (2) Эркек окуучулардын көз карандуулук деңгээли кыз окуучуларга караганда көп экени, (3) Классы жогорулаган сайын интернетке болгон көз карандылык деңгээли да өскөнү, (4) Академиялык жетишкендик деңгээли менен көз карандылык деңгээлинин ортосунда эч кандай байланыш жоктугу, (5) Интернетке кирүү мүмкүнчүлүгү жана убагынын көбөйүүсү менен бирге көз карандылык деңгээлинин да жалпысынан көбөйгөнү аныкталган.

Негизги сөздөр: интернет, технология, көз карандылык, балдар, окуучулар, мектеп, терс таасир.

Целью этого исследования является определение степени зависимости от Интернета учеников 7-9 классов Кыргызстана. В исследовании были использованы эмпирический и статистический методы. Фокус-группу исследования составляют 591 ученик 7-9 классов

средних школ Кыргызстана. Фокус-группа была определена использованием метода случайной выборки. Данные исследования представляют собой личную информационную форму опросника, которая содержит 20 предложений. Надежность инструмента сбора данных коэффициент альфа Кронбаха определена как 0,748. В собранных данных были применены среднее арифметическое, (стандартное отклонение), независимый *t* тест, тест ANOVA и взаимосвязанный тест Pearsons. В конце анализа было выявлено следующее: (1) Интернет-зависимость учащихся от низкого до среднего уровня; (2) Уровень зависимости мальчиков выше чем у девочек; (3) уровень интернет-зависимости увеличивается с переходом на классы выше; (4) отсутствие взаимосвязи между уровнем успеваемости и уровнем зависимости (5) Было установлено, что с ростом свободного времени и возможностью выхода в Интернет, уровень зависимости увеличивается.

Ключевые слова: интернет, технология, зависимость, дети, учащиеся, школа, негативное воздействие.

The aim of this study is to determine the addiction level of the 7th-9th grade students in Kyrgyzstan. The research is a descriptive and quantitative study conducted in the screening model. The sample group of the study is 591 students studying in the 7-9th grade of Kyrgyzstan Education System. The sample was determined by random sampling technique. The data of the study is a Personal Information Form with a questionnaire that contains 20 propositions. The reliability coefficient of the data collection tool was determined as Cronbach's alpha 0.748. Arithmetic mean, standard deviation, independent sample *t* test, Anova test and Pearson's *r* correlation tests were applied on the collected data. At the end of the analysis; (1) Students are low-to-mid-level internet addicts, (2) Male students' dependency level is higher than that of female students, (3) The

level of Internet addiction increases as the class level increases, (4) There is no relationship between the levels of academic achievement and the level of dependence (5) It was determined that there was an increase in the level of dependence with the increase in the time and the opportunity to access the Internet.

Key words: *Internet, technology, addiction, children, student, school, negative impact.*

Киришүү. Коом замандын өзгөчөлүктөрүнө ылайык өзгөрүп турат. Илим-билимдин тездик менен алдыга жылуусу технологиялардын өнүгүүсүнө жана өзгөрүүсүнө чоң салым кошууда. Ошондуктан XXI кылым маалымат жана байланыш технологиясынын доору деп айтууга болот. Билим жана технологиядагы мындай активдүү өзгөрүү жана өнүгүү адам жана коомдун турмушунда ар тараптуу жана күчтүү таасирин тийгизип жатат. Бүгүнкү күндө телевизор, компьютер, акылдуу такта, планшет жана смартфон сыяктуу технологиянын продукциялары жаш балдардан карыларга тарта коомдун ар бир мүчөсү оңой жете ала турган жана колдоно ала турган технологиянын продукциясы абалына келип жетти [1].

Маалымат жана технология тармагында болгон өнүгүүлөрдүн арасынан эң ачык жана ылдам тараганы бул – электрондук байланыш желеси «Интернет» болуп эсептелет [2]. Интернет - дүйнөдөгү бардык компьютерлердин жана окшош каражаттардын орток программалык тилде сүйлөшүү жолу менен бирдей платформада бириккен, колдонучуларга түрдүү продукция жана тажрыйбаларды берген курал болуп саналат [3].

Интернетти колдонуу себептери: дос табуу, тааныштар менен байланышта болуу, тапшырмаларды аткаруу, хобби жана жеке кызыкчылыктар үчүн маалымат издөө, алаксуу жана көйгөйлөрдөн алыстоо максатында көңүл ачуу, өзүн таанытуу ж.б. болуп эсептелет [4]. Башкача айтканда адамдардын интернет менен тыгыз байланышта экенин белгилөө керек. Акыркы жылдары бир канча өлкөдө жасалган структуралык иштер жана технологиялык инвестициялар интернеттин абдан арзан, тез жана жеткиликтүү болуусун камсыз кылган. Мындай абал интернеттин колдонулуусу жана анын таралуусуна ылдамдыгын да жогорулаткан [5].

Өнүккөн технологиялык продукция жашоо-

нун бардык тармагында маанилүү, позитивдүү өнүгүүлөрдү камсыз кылуу менен бирге кээ бир көйгөй жана маселелерди да пайда кыла баштаганын белгилөө керек. Мындан улам иштелип чыккан технологиялардын, бир тараптан жашоону жеңилдетсе, экинчи тараптан жашообузга бир канча көйгөйлөрдү жаратып жатканын айтууга болот [6]. Окумуштуулар, жазуучулар жана ойчулдар интернеттин адамдарга мезгил жана мейкиндиктен көз карандысыз бир канча иштерди жасай алуу, маалыматка оңой, эркин жана тез жетүү, кабар булактарына ээ болуу, маалымат (аудио, видео ж.б) байланышы сыяктуу бир канча пайдалуулугу менен бирге коомдон алыстоо, жеке маалыматтарды уурдоо, денсоолукка тийгизген терс таасири, зыяндуу сайттарга кирүүнүн жеңилдиги жана коркутуп-үркүтүү сыяктуу бир канча терс таасирлерди да жаратканын белгилешет [7,8]. Ш.Эшитти да акыркы убактарда интернеттин ашыкча жана көзөмөлсүз колдонулуусунан улам адамдарда көйгөйлүү адаттар жана жүрүм-турумдар пайда боло баштаганын билдирген [9, 75-97-бб.]. Интернеттен узак убакытка алыс (офлайн) калбоо, социалдык тармактардагы барактарын уламулам карап туруу, жана интернетке кирбеген убактырда кайгыруу жана коркуу сыяктуу көндүм адаттар жана жүрүм-турумдар мисал катары көрсөтүлсө болот. Х.Эртекин жана башка окумуштуулар интернетти колдонуу эң алгач балдарга жана ошондой эле коомго позитивдүү же терс таасирин тийгизип жатат деп ойлошот [10].

Байкалган көйгөйлөр менен бирге адабиятта көп каралган, талкуу жараткан, аныктоо жана көйгөйлөргө чечим чыгаруу тууралуу бир канча аракет жасалган көйгөйлөрдүн бири «интернетке болгон көз карандылык» экени көңүл бурдурат [11,9,12].

Ж.Ж. Канделл интернетке болгон көз карандылыкты «интернетке туташкандан кийин жасалган иш-аракеттен тышкары, интернетке психологиялык көз каранды болуу» деп ырастаган [11]. Ал эми бул багытта алгачкы изилдөөлөрүн жазган К.С.Янг жана С.Ж.Касе, колдонуучунун интернетти колдонуусун токтото албоо, офлайн болгон учурун пайдасыз деп эсептөө, интернетке кире албаган абалда ачуулануу жана агрес-

сивдүү болуу абалын интернетке болгон көз карандылык деп билдирет [13].

Бул эмгек дагы да өнүгүп жаткан технологиянын натыйжасында интернетке болгон көз карандылык көйгөйүнө жаңы туш боло баштаган Кыргызстандын коомунун бул маселесине илимий чөйрөсүнүн көңүлүн бурууну максат кылат. Бул багытта дүйнөдө илим чөйрөсүндө көптөгөн изилдөө иштери жүргүзүлгөнү менен кыргызстанда бул багыттагы изилдөө иштери өксүп келгени байкалат. Биз бул эмгегибизде, интернетке болгон кызыгуусу жаңыдан пайда боло баштаган жана интернет таасирине кабылышы божомолдонгон өспүрүм балдарды негизги изилдөө объектибиз кылып алдык. Өспүрүм курагына эми жеткен жана интернет технологиясы жөнүндө түшүндүрүү жүргүзүлбөй туруп таанышууга мажбур калган балдардын интернетке болгон көз карандылык деңгээлинин белгилениши жана кээ бир өзгөрмөлөр жаатында каралып чыгышы, изилдөөнүн негизги көйгөйүн түзөт.

Психологиялык жактан өнүгүү процессинде өспүрүмдөрдө чондорго караганда интернетке болгон көз карандылык кадыресе көбүрөөк коркунуч туудурган байкалат. 2018-жылдын эсеби менен калкынын саны 6.256.700 болгон [14]. Кыргызстанда орточо эсеп менен 2 млн Адамдын активдүү түрдө интернетти колдонгону божомолдонот. Бул көрсөткүчтүн маанилүү бөлүгүн балдар жана жаштар түзөт. Мындай абал, Кыргызстандын келечеги болуп эсептелген балдар жана жаштардын интернет көз карандылык коркунучун алып келет. Бул көйгөйдү алдын ала аныктоо жана чечүү жолдорунун табылуусуна бул иштин салым кошоору күтүлөт.

Изилдөөнүн максаты. Изилдөөнүн негизги максаты 7-9-класс окуучуларынын интернетке болгон көз карандылык деңгээлин чагылдырган мамиле жана жүрүм-турумдарын канчалык деңгээлде байкалаарын белгилөө болуп саналат. Интернет менен жаңыдан таанышуу жараянындагы өспүрүмдөрдөгү «интернетке көз карандылык» оорусунун алдын алуу иштерин жүргүзүү жана туура маалыматтарды берүү максат кылынат. Бунун негизинде изилдөөдө төмөндөгү суроолорго жооп изделген:

Кыргызстандын билим-берүү системасында

7-9-класстарда билим алган окуучулардын интернет көз карандылыгына карата мамиле жана байланышы:

1. Байкалуу жыштыгы кандай?
2. Жынысына ылайык көрсөткүч жыштыгыны маанилүү деңгээлде өзгөрүүдөбү?
3. Классына карата кандай өзгөчөлүктөр байкалды?
4. Класс деңгээли, жетишкендик деңгээли жана интернет мүмкүнчүлүгү менен интернет көз карандылык деңгээли ортосунда бир байланыш барбы?

Метод. Изилдөө модели. Изилдөөдө 7-9-класс окуучуларынын интернет көз карандылыгын чагылдырган кээ бир мамиле жана байланышын көрсөткүч жыштыгы эсептик талдоо менен баяндоого аракет кылынган. Баяндоо түрүндөгү изилдөө А. Балжы айткандай, «мурда жана бүгүн бар болгон бир абалды болгондой баяндоону максат кылган бир изилдөө ыкмасы болуп эсептелет» [15]. «Бул ыкмада окуялар табигый чөйрөдө каралат жана изилдөөчү топко кыйынчылык жаратпастан, болгон тартип бузулбастан жана өзгөртүлбөстөн жасалат» [16]. Ошондуктан изилдөөнүн сканер моделинде жасалган баяндоо жана эсептөө түрүндөгү бир иш болгонун айтууга болот.

Изилдөөдө популяция жана өрнөктөмө/фокус-группасы. Изилдөөнүн популяциясын Бишкектеги, Кыргызстандын билим-берүү министрлигине байланыштуу мамлекеттик мектептердин 7-9-класс окуучулары түзөт. Жеке менчик жана ар түрдүү өлкөлөргө байланышы бар мектептер каралган эмес. Бардык окуучулар менен байланышууга мүмкүн болбогондуктан, кокустан тандалган фокус группасы менен иштөө жолу колдонулган. Ушул алкакта мектеп жетекчилери менен жолугуп, изилдөөнүн максаты айтылган; уруксат алынган 4 мектептин 7-9-класс окуучуларына сурамжылоо жүргүзүлгөн. Изилдөөдө мектептердин 6-классы пилоттук сурамжылоодо анкетадагы суроолорго жооп берүүдө кыйналгандарынан улам изилдөө алкагынан чыгарылган. Ошентип, изилдөөнүн фокус-группасын 591 окуучу түзгөн. Окуучулардын 283ү эркек, 308и кыз, 146сы 7-класс, 240ы 8-класс жана 205и 9-класста билим алышат.

Маалымат топтоо куралдары. Изилдөөнүн маалыматы «Жекече маалымат баракчасы» жана «Интернетке болгон көз карандылык анкетасы» менен топтолгон.

Жекече маалымат баракчасы: Изилдөөчү тарабынан интернетке болгон көз карандылык тууралуу мүнөздөөчү боло турганына чечим чыгарылган жана изилдөөнүн максатында көрсөтүлгөн эркин өзгөрүүлөр алкагында катышкан окуучулардын кээ бир өзгөчөлүктөрү боюнча маалымат алуу үчүн даярдалган 7 суроодон турган маалымат топтоо баракчасы.

Интернетке болгон көз карандылык анкетасында (ИБКА): Изилдөөнүн негизги көйгөйүн түзгөн интернетке болгон көз карандылык көрсөткүчү катары сүрөттөлгөн 20 сунушту камтыган бир маалымат топтоо куралы болуп эсептелет.

Интернетке болгон көз карандылык боюнча бланка даярдоо мөөнөтү. Бланканы даярдоо мөөнөтүндө биринчилерден болуп адабияттар анализденди. Жасалган анализдерде Түркияда бул тармакта; А.Хахн жана М.Жерусалем тарабынан иштелип чыгып Түркчөгө С. Шахин менен Ө.Коркмаз тарабынан ылайыкташтырылган «Интернет көз карандылык көрсөткүчү [17], К.С. Янг тарабынан иштелип чыккан жана Түркчөгө Ф. Байрактар тарабынан которулган «Интернет көз карандылык көрсөткүчү» [18], С. Гүнүч; «интернет көз карандылыгынын көрсөткүчүнүн иштелип чыгышы жана кээ бир элдик өзгөрүүлөр менен интернет көз карандылыгы ортосундагы байланышты талдоо» [19]. сыяктуу изилдөөлөр колго алынды. Көрсөткүчтөрдө орун алган пункттар изилдөөчүлөр тарабынан изилденип; кээ бир пункттардын Кыргыз маданиятына жана окуучу деңгээлине ылайыктуу болбогондугунан улам алардын айрымдары өзгөртүлүп, алмаштырылып; кошумча маданий деңгээлине да көңүл бурулуп, бир канча пункттарды да кошууга чечим чыгарылган. Анын аркасынан адабиятта интернетке болгон көз карандылык тууралуу даярдалган илимий баяндама жана билдирүү / макала иштеринин кээ бири талданып, ал жерден да айрым ыңгайлуу пункттарды алганга аракет жасалган. Жыйынтыгында адабияттагы кээ бир иштер жана изилдөөчүлөрдүн өз байкоолорунун неги-

зинде алынган пункттар менен кошо жалпы 29 пункттан турган сурамжылоо анкетасы түзүлгөн.

Түзүлгөн анкета Түркчө даярдалган: ички мазмунунун жарамдуулугу жана бири бирине дал келбеген пункттарды оңдоо Кыргыз-Түрк «Манас» университетинин эки илимпозу тарабынан жүргүзүлгөн. Жасалган изилдөөнүн аягында алардын сунуштары жөнүндө кээ бир пункттар сурамжылоо бланкасынан чыгарылган, кээ бири оңдоого берилген. Натыйжада 20 пункттан турган интернет көз карандылыгы бланкасы иштелип чыкты. Пункттардын алдына окуучулардын өзүнө болгон баалоосун белгилөөсү боюнча сунуштагы өзгөчөлүк жаатында жүрүм-турум жыштыгын чагылдыра турган түрдө «(1) Эч качан», «(2) Кээде», «(3) Кез кезде», «(4) Көпчүлүк учурда», «(5) Ар дайым» тандоолору орун алган. Анкетанын башкы бөлүгүнө иштин максаты жана анкетаны кандай толтуруу керек экенине байланыштуу кыскача түшүндүрмө кошулган.

Окуучулар түркчө билбегендери үчүн, даярдалган анкета Кыргызчага которулган. Ушул максатта Кыргызча жана Түркчө жакшы билген эки эксперттен колдоо алынган. Эки эксперттен келген котормолор каралып, эң жакшы билдирген варианты тандалып, сурамжылоо бланкасы колдонууга даяр болду.

Маалыматты топтоо. Изилдөөчү тарабынан фокус-группасы белгиленген окуучуларга сабак убагында жана эки жума убакыт менен бланка таратылып жооп берүүнү талап кылып жана топтоп алышкан. Топтолгон бланканы талдоо үчүн SPSS-24,00 программасына өткөрүлгөн жана талдоого даяр абалга келген.

Маалыматты анализдөө. Изилдөө маалыматы максатта белгиленген суроолор алкагында талдоого алынбай туруп, биринчи көлөм түзүлүшүн көрсөтүп көрсөтпөгөндүгүн белгилөө жана маалыматтар боюнча КМО 0,778; Барлет тестинин баалуулугу болсо χ^2 : 2205,500; sd: 190; $p < .001$ катары көрсөтүлгөн. КМО баасынын 0,60тан жогору болуусу, фактордук анализ жасалса боло турганын көрсөтүп турат [20, 21]. Ошондон улам Фактор Анализи жасалышына чечим чыккан.

Жасалган талдоодо пункттардын алтоо фак-

тор жүгүнүн 0,30тан төмөн; төртөө 2 фактордук түзүлүштө, фактор жүктөрү жана фактор да бири-бирине жакын баалуулуктар алуу менен тараганы (< 100) байкалган. Бул абал мындай пунктарды жок кылуусун талап кылат [20,124-б, 21,322-323бб]. Бул пунктарды жок кылуу абалында болсо түшүндүрүлгөн дисперсия көлөмүн 35% деңгээлинде калуусу, эки факторлуу түзүлүштүн дисперсиясын эң аз түшүндүрүшү керек болгон 40% деңгээлинен төмөн болуусунан улам жетиштүү болбой турганын көрсөтүп жатат [20, 21]. Биринчиден 20 пункттан турган көрсөткүчтөн 10 пунктун алынып салынышы, бланканын мазмундук мөөнөтүн да жок кыла турган ой менен түзүлүш мөөнөтүнүн анализи жасалбай жана көрсөткүч логикасына айлантпай туруп бланка катары көрүнгөн маалымат анализинин жасалуусу эң жакшы боло турганына чечим чыгарылган.

Экинчиден маалыматтарды нормалдуу тарао көрсөтүп көрсөтпөгөнүн текшерүү менен заттарга байланыштуу берилген жооптору жогорку жана төмөн баалуулуктарында каралган; бул баалуулуктардын бүтүн заттар үчүн -1,444 менен +1,327 ортосунда бааланганы көрүнгөн. Б.Г. Табачник жана Л.С. Фиделлдин пикири боюнча бул баалоо +1,5 менен -1,50 ортосунда болуусу, берилген нормаларды түзө турганын белгилеген. Ушуга ылайыктуу көрсөткүчтүн кыргызча которулушу окуучулардын жаш жана класстарынын кичинекей болуусу сыктуу себептер менен талдоо жана билдирүү жеңилдиктерин эске алуу менен маалыматтардын нормалдуу бөлүнгөнүн көрсөткөнү белгиленген.

Акыркылардан болуп бланканын ынанымдуулук деңгээлин аныктоо иши жасалган. Ынанымдуу маалымат топтоо куралы катасыз болуу менен башка колдонууда окшош жыйынтыктарга жетүү өзгөчөлүгүн билдирген [20, 21]. Маалымат топтоо куралынын ынанымдуулук өзгөчөлүгүн тесттен өткөргөндө башкача ыкмалар жана техникалар колдоно алат. Муну менен бирге билим-берүү тармагында жасалган иштер-

де маалымат топтоо куралдарынын ынанымдуулук өзгөчөлүгүн тесттен өткөрүүдө эң көп колдонулган жана сунушталган техниканын, ички ырааттуулугунун коэффициент эсептелиши экенин айтууга болот. Бул алкакта топтолгон маалыматтар жөнүндө эсептелген Cronbach Alpha ички ырааттуулугунун баасы 0,748 экени белгиленген. Ички ырааттуулугу баасынын 0,60тан жогору болуусу жетиштүү болуу менен кошо 0,70 жана андан жогорку жакшы деңгээлде ишенимдүү түрдө экени каралууда [19, 282-б., 20, 4405-б.]. Ушуга ылайыктуу маалымат топтоо куралы катары колдонулган интернетке болгон көз карандылык анкетасы ишенимдүү маалымат топтоо куралы экенин айтууга болот.

Маалыматтардын анализи жана комментарийи. Бул алкакта маалыматтарды талдоо менен арифметикалык орточо эсеп, стандарттык чектөө, көз карандысыз мисалдар t тестти, ANOVA тестти жана Пирсонс өз ара байланыш тестинин анализдери колдонулуп, изилдөөнүн максаттары деген бөлүгүндө көрсөтүлгөн суроолорго жооп издөөгө аракет жасалган. Байланыш жана корреляция тесттеринин талдоосунда $p < .05$ деңгээли түшүнүү үчүн жетиштүү көрүнгөн. Арифметикалык орточо эсеп баалоонун талдоо же комментарийинде болсо; «1,00-1,80: Эч качан (аябай төмөн)», «1,81-2,40: Сейрек (төмөн)», «2,41-3,40: Кээде (орточо)», «3,41-4,20: Көпчүлүк учурда (жогору)» жана «4,21-5,00: Ар дайым (аябай жогору)» аралыгы негизделген.

3. Табылгалар. Изилдөөнүн табылгалары төмөндө таблица түрүндө кыскача көрсөтүлгөн.

3.1. Окуучулардын интернетке болгон көз карандылык деңгээлине байланыштуу табылгалар. Окуучулардын интернетке болгон көз карандылык деңгээлдер анкетасында орун алган сунуштардын өздөрүндө кандай деңгээлде болгонун белгилөө менен жасаган өзүн баалоого байланыштуу табылгалар 1-таблицада көрсөтүлгөн.

Окуучулардын интернетке болгон көз карандылык деңгээли.

	Пунктар	\bar{X}	Ss
1.	Интернетти көпкө чейин колдонбой калсам, интернетти көп ойлой баштайм.	2,39	1,11
2.	Көпкө чейин интернет колдонбой калсам тынчым кетет жана ачуулана баштайм.	1,67	,84
3.	Интернетти пландагандан көбүрөөк убакыт колдоном.	2,61	1,16
4.	Интернетке абдан көп убакыт коротуп жатканым үчүн ата-энем кабатырланат.	1,78	1,62
5.	Социалдык тармактарда көп убакыт өткөргөндүгүм үчүн мектептеги ийгилигимдин төмөндөгөнүнө көзүм жетти.	1,84	1,35
6.	Интернетти пайдаланып баштагандан бери башка адамдарга азыраак убакыт бөлүп калдым.	1,75	1,01
7.	Интернетти көп колдонгондугум үчүн досторум менен болгон жолугушууларым азайды.	1,81	,97
8.	Башка бирөөлөр менен сейилдөөнүн ордуна интернетти колдонууну жактырам.	2,27	1,23
9.	Түнү бою интернетте отуруп уктабай калган учурларым болот.	2,12	1,14
10.	Интернетсиз жашоо көңүлсүз жана кызыксыз болуп калат деп ойлойм.	2,95	1,24
11.	Бирөө менден интернетте эмне кылып жаткандыгымды сураса, жашырганга аракет кылган учурларым болот.	1,72	1,02
12.	Интернеттеги иштеримди жасагандан мурда, социалдык тармактардагы баракчаларымды текшерем.	2,58	1,30
13.	Интернетти жаман ойлордон арылыш үчүн колдоном.	1,61	,81
14.	Интернетти көп колдонгондуктан досторум менен бетме-бет сүйлөшкөндөн кыйналам.	1,50	,90
15.	Эртең менен ойгонгонумда оюма эң биринчи интернетке кирүү келет.	2,37	1,19
16.	Барган жерлеримде интернетке байланыу мүмкүнчүлүгүнүн бар же жок экенин сурайм.	3,05	1,35
17.	Интернет колдонуп жаткан учурда өзүмдү бактылуу сезем.	2,49	1,10
18.	Чөйрөмдө бирөөлөр бар болгон учурда жалгыз калып интернетке кирүүнү каалайм.	1,91	,91
19.	Интернет үчүн пландаганымдан көбүрөөк акча коротом.	2,23	1,05
20.	Интернет жок болгон учурларда интернет жөнүндө ойлойм жана кыялданам.	2,73	1,23

N: 591

1-таблицада окуучулардын интернетке болгон көз карандылык деңгээлин чагылдырган пунктарга (сунуштарга) байланыштуу жасаган баалоолорун $\bar{X}=1,50$ (Эч качан) менен 3,05 (кээде) ортосунда бааланганы көрүнөт. Анкетада орун алган 20 сунуштун бешинде окуучуну баалоонун (2,4,6,11,13 ve 14. Maddeler) “аябай төмөн” деңгээлде болуусу жарым-жартылай болсо да кубандыруу менен бирге башка калган сунуштардын онунда “төмөн”, айрыкча беш сунушта (3,10,12,16 жана 20.пунктар) болсо окуучулардын интернетке болгон көз карандылык деңгээлдеринин «орточо» деңгээлде баалануусу көңүл бурдурат.

чулардын интернетке болгон көз карандылык деңгээлдеринин «орточо» деңгээлде баалануусу көңүл бурдурат.

3.2. Окуучуларда интернетке болгон көз карандылык деңгээлинин жыныска ылайык өзгөрүү абалына байланыштуу табылгалар.

Окуучулардын интернетке болгон көз карандылык деңгээлдерин чагылдырган пункттарга байланыштуу өзүн баалоолорунун жынысына ылайык өзгөрүү абалын көрсөткөн табылгалар 2-таблицада көрсөтүлгөн.

ИЗВЕСТИЯ ВУЗОВ КЫРГЫЗСТАНА, № 1, 2019

2-таблица

Окуучуларда интернетке болгон көз карандылык деңгээлинин жыныска ылайык өзгөрүү абалы.

	Жыныс	Эркек	Кыз			
	Пунктар	\bar{X}	\bar{X}	t	sd	P
1.	Интернетти көпкө чейин колдонбой калсам, интернетти көп ойлой баштайм.	2,69	2,11	6,671	589	,000
2.	Көпкө чейин интернет колдонбой калсам тынчым кетет жанан ачуулана баштайм.	1,76	1,59	2,486	589	,013
3.	Интернетти пландагандан көбүрөөк убакыт колдоном.	2,85	2,38	5,047	589	,000
4.	Интернетке абдан көп убакыт коротуп жатканым үчүн ата-энем кабатырланат.	1,95	1,63	2,359	589	,019
5.	Социалдык тармактарда көп убакыт өткөргөндүгүм үчүн мектептеги ийгилигимдин төмөндөгөнүнө көзүм жетти.	1,98	1,71	2,453	589	,014
6.	Интернетти пайдаланып баштагандан бери башка адамдарга азыраак убакыт бөлүп калдым.	1,84	1,66	2,152	589	,032
7.	Интернетти көп колдонгондугум үчүн досторум менен болгон жолугушууларым азайды.	1,87	1,75	1,443	589	,150
8.	Башка бирөөлөр менен сейилдөөнүн ордуна интернетти колдонууну жактырам.	2,45	2,12	3,292	589	,001
9.	Түнү бою интернетте отуруп уктабай калган учурларым болот.	2,34	1,91	4,579	589	,000
10.	Интернетсиз жашоо көңүлсүз жана кызыксыз болуп калат деп ойлойм.	3,09	2,82	2,655	589	,008
11.	Бирөө менден интернетте эмне кылып жаткандыгымды сураса, жашырганга аракет кылган учурларым болот.	1,88	1,57	3,707	589	,000
12.	Интернеттеги иштеримди жасагандан мурда, социалдык тармактардагы баракчаларымды текшерем.	2,78	2,40	3,565	589	,000
13.	Интернетти жаман ойлордон арылыш үчүн колдоном.	1,58	1,63	-,842	589	,400
14.	Интернетти көп колдонгондуктан досторум менен бетме-бет сүйлөшкөндөн кыйналам.	1,45	1,54	-1,255	589	,210
15.	Эртең менен ойгонгонумда оюма эң биринчи интернетке кирүү келет.	2,48	2,27	2,122	589	,034
16.	Барган жерлеримде интернетке байлануу мүмкүнчүлүгүнүн бар же жок экенин сурайм.	3,10	3,00	,894	589	,372
17.	Интернет колдонуп жаткан учурда өзүмдү бактылуу сезем.	2,49	2,50	-,094	589	,926
18.	Чөйрөмдө бирөөлөр бар болгон учурда жалгыз калып интернетке кирүүнү каалайм.	1,97	1,85	1,578	589	,115
19.	Интернет үчүн пландаганымдан көбүрөөк акча коротом.	2,36	2,11	2,981	589	,003
20.	Интернет жок болгон учурларда интернет жөнүндө ойлойм жана кыялданам.	2,86	2,62	2,352	589	,019

n_c: 283; n_k: 308; S_s: 0,78-1,19

ИЗВЕСТИЯ ВУЗОВ КЫРГЫЗСТАНА, № 1, 2019

2-таблицада интернетке көз карандылык деңгээлдерини чагылдырган сунуштарга байланыштуу эркек окуучулардын өзүн баалоолору $\bar{X}=1,45$ (аябай төмөн) менен 3,10 (орточо) ортосунда; кыз окуучуларынын өзүн баалоосу болсо $\bar{X}=1,57$ (аябай төмөн) менен 3,00 (орточо) ортосунда бааланганы көрүнгөн. Сунуштарга жалпысынан караганда көбүнчө эркек окуучулардын өзүн баалоосу, кыз окуучуларга караганда жогору болгону көңүл бурдурат. Бир гана 3 сунушта (13, 14 жана 17-пункттар) кыз окуучулардын жарым-жартылай болсо да жогору экендиги байкалган.

Эркек окуучулар менен кыз окуучулардын өзүн баалоосунун 20 пункттун 14үн (1-6,8,-12,15,19 жана 20-пункттар) маанилүү айырма көрсөткөн ($p<,05$), алтоосунда болсо айырма

жок экени ($p<,05$) көрүнүүдө. Айырмачылыктын болуусу 14 сунушта да эркектердин өзүн баалоолорунун жогору болуусу көңүл бурдурат. Ушуга ылайыктуу бул 14 сунуш жаатынан эркек окуучулардын кыз окуучуларга караганда интернетке болгон көз карандылык деңгээлинин мааниси бир айырма менен дагы жогору болгондугун, белгилөөгө болот.

3.3. Окуучулардын класс деңгээлине ылайык интернетке болгон көз карандылык деңгээлинин өзгөрүү абалына байланыштуу табылгалар. Окуучулар билим алган класс деңгээлдерине (7,8,9-класс) ылайык интернетке болгон көз карандылык деңгээлдерин баалоолору 3-таблицада көрсөтүлгөн.

3-таблица

Окуучулардын класстык деңгээлдерине ылайык интернетке болгон көз карандылыгын айырмалоо абалы

		Класс деңгээли	7	8	9
Пункттар			\bar{X}	\bar{X}	\bar{X}
1.	Интернетти көпкө чейин колдонбой калсам, интернетти көп ойлой баштайм.		1,95	2,30	2,80
2.	Көпкө чейин интернет колдонбой калсам тынчым кетет жанан ачуулана баштайм.		1,54	1,74	1,69
3.	Интернетти пландагандан көбүрөөк убакыт колдоном.		1,67	2,11	2,65
4.	Интернетке абдан көп убакыт коротуп жатканым үчүн ата-энем кабатырланат.		1,63	1,57	2,14
5.	Социалдык тармактарда көп убакыт өткөргөндүгүм үчүн мектептеги ийгилигимдин төмөндөгөнүнө көзүм жетти.		1,85	1,96	1,69
6.	Интернетти пайдаланып баштагандан бери башка адамдарга азыраак убакыт бөлүп калдым.		1,76	1,65	1,86
7.	Интернетти көп колдонгондугум үчүн досторум менен болгон жолугушууларым азайды.		1,86	1,65	1,95
8.	Башка бирөөлөр менен сейилдөөнүн ордуна интернетти колдонууну жактырам.		1,95	2,08	2,74
9.	Түнү бою интернетте отуруп уктабай калган учурларым болот.		2,02	1,95	2,39
10.	Интернетсиз жашоо көңүлсүз жана кызыксыз болуп калат деп ойлойм.		2,43	3,01	3,26
11.	Бирөө менден интернетте эмне кылып жаткандыгымды сураса, жашырганга аракет кылган учурларым болот.		1,57	1,60	1,96
12.	Интернеттеги иштеримди жасагандан мурда, социалдык тармактардагы баракчаларымды текшерем.		1,92	2,56	3,07
13.	Интернетти жаман ойлордон арылыш үчүн колдоном.		1,67	1,45	1,75
14.	Интернетти көп колдонгондуктан досторум менен бетме-бет сүйлөшкөндөн кыйналам.		1,53	1,55	1,41
15.	Эртең менен ойгонгонумда оюма эң биринчи интернетке кирүү келет.		1,80	2,25	2,91

16.	Барган жерлеримде интернетке байлануу мүмкүнчүлүгүнүн бар же жок экенин сурайм.	2,34	3,17	3,42
17.	Интернет колдонуп жаткан учурда өзүмдү бактылуу сезем.	2,33	2,34	2,80
18.	Чөйрөмдө бирөөлөр бар болгон учурда жалгыз калып интернетке кирүүнү каалайм.	1,62	1,96	2,06
19.	Интернет үчүн пландаганымдан көбүрөөк акча коротом.	1,67	2,28	2,56
20.	Интернет жок болгон учурларда интернет жөнүндө ойлойм жана кыялданам.	2,28	2,87	2,90

n7: 146; n8: 240; n9: 205 Ss: 0,84-1,35.

3-таблицада окуучулардын класс деңгээлдерине ылайык интернетке болгон көз карандылык деңгээлине байланыштуу жасалган баалоолорго караганыбызда 7-класстын окуучулары үчүн $\bar{X} = 1,53$ менен 2,43 ортосунда өзгөргөнү көрүүгө болот. Бул баалоонун 10-у “аябай төмөн”, 10-у болсо “төмөн” арасында болгон. 8-класстын окуучулары үчүн өзүн баалоолору $\bar{X} = 1,45$ менен 3,17 ортосунда өзгөрүүдө жана булардын 7-си “аябай төмөн”, 10-у “төмөн”, 3-ү болсо “орточо” деңгээлинде. 9-класстын окуучуларынын өзүн баалоолоруна караганда $\bar{X} = 1,41$ менен 3,42 ортосунда өзгөргөнү; булардын 4-ү “аябай төмөн”, 8-и “төмөн”, 8-и болсо “орточо” деңгээлде экени байкалган.

Класс деңгээлине ылайык интернетке болгон көз карандылыкка байланыштуу баалоолор талданганда алгачкылардан болуп класс деңгээли жогорулоо менен бирге интернетке болгон көз карандылык деңгээли да жогорулаганы көңүл бурдурат. «Сейрек» жана «Кээде» баалоолору класс деңгээли жогорулоо менен бирге көбөйүүдө. Ушуга ылайыктуу окуучулардын класс деңгээлдери жогорулаган сайын интернетке көз карандылык деңгээли да жогорулоонун байкалгандыгын айтууга болот.

3.4. Окуучулардын интернетке болгон көз карандылык деңгээли менен класс деңгээли, жетишкендик деңгээли жана интернетке кирүү убагынын ортосундагы абалын а байланыштуу табылгалар. 4-таблица класс деңгээли колонкасындагы өз ара байланыш статистикалык баалуулуктары аныкталганда, окуучулардын класс деңгээли менен интернетке болгон көз карандылык деңгээлдерин чагылдырган 14 сунуш ортосунда позитивдүү жана маанилүү ($p < ,001$) корреляция бар экени; буга каршы 6

сунуш ортосунда маанилүү бир байланыш жок экени ($p > ,05$) көрүнгөн. Ушуга ылайык маанилүү байланыш болгон 14 сунуш боюнча класс деңгээли жогорулаган сайын интернетке болгон көз карандылык деңгээлдери да жогорулаганын айтууга болот.

Жетишкендик деңгээли колонкадагы өз ара байланыш статистикалык баалуулуктары аныкталганда; окуучулардын мектептериндеги жетишкендиктери менен интернетке болгон көз карандылык деңгээлин чагылдырган 2 сунуш ортосунда позитивдүү жана маанилүү ($p < ,05$) байланыш бар экени; буга карабастан 18 сунуш ортосунда маанилүү бир байланыштын жок экени ($p > ,05$) көрүнгөн. Ошондуктан маанилүү байланыш бар болгон 2 сунуш жаатынан окуучулардын жетишкендик деңгээли жогорулаган сайын интернетке болгон көз карандылык деңгээлинин да жогорулаганын айтууга болот. Бул абал мугалимдердин бир канча тапшырмаларды интернет аркылуу жасоо мүмкүнчүлүгү берүүсү менен байланышта болушу мүмкүн.

Интернетке кирүү убагы колонкадагы өз ара байланыш статистикасынын баалуулуктары аныкталганда окуучулардын интернетке кирүү убагы менен интернетке болгон көз карандылык деңгээлдерин чагылдырган 14 сунуш ортосунда позитивдүү жана маанилүү ($p < ,05$) корреляция бар экени; буга каршы 6 сунуш ортосунда маанилүү бир корреляция жок экени ($p > ,05$) көрүнөт. Буга ылайык маанилүү байланыш бар болгон 14 сунуш жаатынан интернетке кирүү убагы жогорулаган сайын интернетке болгон көз карандылык деңгээлинин да жогорулаганын айтууга болот.

Окуучулардын интернетке болгон көз карандылык деңгээли менен класс деңгээли, жетишкендик деңгээли жана интернетке кирүү убагынын ортосундагы абалы.

	Класстар	Ийгилиги	Интернетке туташуу монөтү
Пунктар	г	г	Р
1.	0,295**	0,048	0,206**
2.	0,058	0,018	0,067
3.	0,254**	0,052	0,010
4.	0,130**	-0,005	0,153**
5.	-0,054	-0,010	0,190**
6.	0,047	-0,033	0,188**
7.	0,050	-0,001	0,227**
8.	0,256**	0,066	0,136**
9.	0,135**	0,068	0,216**
10.	0,250**	0,054	0,034
11.	0,153**	-0,010	0,187**
12.	0,336**	0,041	0,290**
13.	0,051	-0,027	0,060
14.	-0,053	-0,024	0,061
15.	0,360**	0,052	0,148**
16.	0,294**	0,074	0,020
17.	0,171**	0,036	0,150**
18.	0,178**	0,085*	0,117**
19.	0,314**	0,085*	0,081*
20.	0,182**	0,057	0,101*

N: 591; *: $p < 0,05$; **: $p < 0,001$

Жыйынтык жана талкуу.

1. Анкета жыйынтыгы менен, окуучулардын өспүрүм курагына карабай, келечекте кээ бир интернет көз карандылыгы көйгөйлөрүнүн пайда болушу мүмкүн экенин көрсөтө алат. Өспүрүмдүн интернетти колдонуу адаттарынын көзөмөлгө алынбоосу, келечекте көйгөй жаралуу мүмкүнчүлүгүн жогорулатат.

2. Сунуштарга жалпы караганыбызда эркек окуучулардын өзүн баалоосу кыз окуучуларга караганда жогору экени көрүүгө болот. 14-пунктка карасак, интернет көз карандылык деңгээли кыз окуучуларынкына караганда эркек окуучулардыкы көбүрөөк болуп, орчундуу көйгөй боло баштаганын айтсак болот.

3. Интернет көз карандылыгын класс деңгээлине ылайык караганыбызда окуучулардын

классы жогорулаган сайын, интернет көз карандылыгынын дароо байкоого болот. Ушул себептен окуучулардын классы жогорулаган сайын көз карандылык деңгээлдери да жогорулаганы байкалат.

Интернет көз карандылыгы күтүлбөгөн маселе болгон сыяктуу эле, анын алдын алуу чараларынын көрүлүүсү керек. Себеби өспүрүмдөрдүн жетилүү мезгилинде толугу менен интернетке көз каранды болуу коркунучун көрсөтөт;

4. Жалпысынан класс деңгээли жогорулаган сайын окуучулардын интернетке болгон көз карандылыгы да жогорулаганын айтууга болот. Бул абал класс деңгээли же жашы жогорулаган окуучулардын интернетте көбүрөөк эркин иш жасай алгандыгынан же болбосо ал жөнүндө

маалымат жана тажрыйба түрүнүн жогорулоосунан пайда болот. Классынын жогорулоосу менен бирге көз карандылык деңгээли да жогорулоосун улантат. Бул, балдарга жана келечекке коркунуч коркунуч туудураарын белгилөө керек.

5. Окуучулардын жетишкендиктери менен интернет көз карандылыгынын деңгээлинин ортосунда жалпысынан караганда бир байланыш жок. Бирок жетишкендик деңгээли жогору болгон окуучулардын көз карандылык деңгээлинин төмөн болуусу күтүлгөн. Окуучулардын мектеп жетишкендиктеринин мындан да жакшы боло алуусу үчүн интернетке болгон көз карандылык деңгээлинде байланышта болбоосу керек экенин айтууга болот. Натыйжада мугалимдердин, окуучуларга интернетти үйрөтүү жана багыттоодо көнүмүш адатка айланчуу деңгээлде ашыкча үйрөтүүсү келечекте коркунуч жарата турганын белгилөө керек.

6. Окуучулардын интернетке кирүү убагы көбөйгөн сайын интернет көз карандылыгын чыгылдырган 14 мамиле жана жүрүм-турумдун көрсөтүү жыштыгы байкалаарлык деңгээлде жогорулоодо. Башка бир түшүнүк менен окуучулардын интернет колдонуу убагынын көбөйүүсү менен, интернет көз карандылык абалына келүү коркунучунун да жогорулаганын айтууга болот.

Сунуштар. 7-9-класс окуучуларынын интернет көз карандылыгынын деңгээлдеринин кээ бир өзгөрүүлөргө ылайык талданганы, изилдөөнүн жыйынтыгында жеткен табылга жана жыйынтыктарды колдонуу менен төмөндөгүлөрдү сунуштайбыз:

1. Окуучулар интернет көз карандылыгы тарабынан коркунуч тобунда орун алышкан. Башында мектептердеги мугалимдер жана үй-бүлө мүчөлөрү балдарды бул коркунучтан алыстатуу үчүн көзөмөлдүү иш жасоо керек; керек болгон алдын алуу чаралары көрүлүшү керек.

2. Интернетке болгон көз карандылык тууралуу окуучуларга билим берилиши керек; бул тууралуу түшүнүгүн жогорулатууга жардамчы болуш керек.

3. Бардык окуучуларга айрыкча эркек окуучулардын интернетке кирүү жана интернет-

те убакыт өткөрүү убагын көзөмөлгө алынуусуна маани берилиши керек.

4. Окуучулардын жашы жогорулоосу менен параллелдүү түрдө интернетке кирүү убагы жана мүмкүнчүлүктөрүнүн жогорулоосунун ордуна көзөмөлдөө болуусуна өзгөчө көңүл бурулуусу керек.

Адабияттар:

1. Yücelten, E. Üniversite Öğrencilerinde İnternet Bağımlılığı Ve Akıllı Telefon Bağımlılığının Bağlanma Stilleri İle İlişkisinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. - İstanbul, 2016.
2. Gençer, S.L. Ortaöğretim Öğrencilerinin İnternet Bağımlılık Durumlarının İnternet Kullanım Profilleri ve Demografik Özelliklere Göre Farklılıklarının İncelenmesi, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Eğitim Teknolojileri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. - ISPARTA, 2011.
3. Geylani, M., et al. Geçmişten Günümüze hücresele haberleşme teknolojilerinin gelişimi. DEÜ Muhendislik Fakültesi Fen ve Muhendislik Dergisi, 18(54), 2016. - 606-606-66.
4. Bayraktutan, F. Aile içi ilişkiler açısından internet kullanımı. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Yapı – Sosyal Değişime Bilim Dalı. - İstanbul, 2005.
5. Zorbaz, O. Lise Öğrencilerinin Problemlı İnternet Kullanımının Sosyal Kaygı ve Akran İlişkileri Açısından İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi - Ankara, 2013.
6. Karaman, K. ve Kurtoglu, M. Öğretmen Adaylarının İnternet Bağımlılığı Hakkındaki Görüşleri. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri, 4(2), 2009. - 11-19-66.
7. Wingate, P. İnternet, (Çev. Selma İkiz). TÜBİTAK Yayınları - Ankara, 2001.
8. Erdur-Baker, Ö., ve Kavşut, F. Akran zorbalığının yeni yüzü: siber zorbalık. Eurasian Journal of Educational Research, 27 (Spring), 2007. - 31-42-66.
9. Eşitti, Ş. Bilgi çağında problemlı internet kullanımı ve enformasyon obezitesi: Problemlı internet kullanımı ölçeğinin üniversite öğrencilerine uygulanması. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 2(49), 2015. - 75-97-66.
10. Ertekin, Y.H., Ertekin, H., Uludağ, A ve Tekin. M. İlköğretim sekizinci sınıf öğrencilerinde internet bağımlılığı: Çanakkale örneklemlı. Aile Hekimliği Dergisi 20(2), 2016.
11. Kandell, J. J. İnternet addiction on campus: The vulnerability of college students. CyberPsychology & Behavior, 1, 1998. - 11-17-66.
12. Davis, R.A. A cognitive-behavioral model of pathological internet use. Computers in Human Behavior, 17(2), 2001. - 187-195-66.
13. Young, K.S. ve Case, C.J. İnternet abuse in the

- workplace: New trends in risk management. *Cyberpsychology and Behavior*. 7(1), 2004. - 105-111-66.
14. Башыбыз көбөйүүдө! Калкынын саны тез өскөн Кыргызстандын аймактары. <https://sputnik.kg/info-graphics/20180426/1038869505/kyrgyzstandyn-kajsy-regionu-tez-ostu.html>.
 15. Balcı, Ali. Sosyal bilimlerde araştırma: Yöntem, teknik ve ilkeler. PegemA Yayınevi. - Ankara, 2015.
 16. Keser, Z. Ortaöğretim Okul Müdürlerinin Yetki Ve Sorumluluklarını Kullanma Derecelerinin Belirlenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı. - Gaziantep, 2007.
 17. Şahin.C. ve Korkmaz Ö. İnternet Bağımlılığı ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması.Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi Sayı 32, 2011. - 101-115-66.
 18. Bayraktar, Fatih. İnternet Kullanımının Ergen Gelişimindeki Rolü, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı - İzmir, 2001.
 19. Günüç, Selim. İnternet Bağımlılık Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Bazı Demografik Değişkenler İle İnternet Bağımlılığı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı. - Van, 2009.
 20. Büyüköztürk, Ş. Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı. Pegem Yayınları. - Ankara, 2012.
 21. Eroğlu, A. Faktör analizi. Spss uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri. Ş. Kalaycı (Editör). Asil Yayın Dağıtım. - Ankara, 2008. - 321-331-66.
 22. Malhotra, N.K. Marketing research: an applied orientation. 3rd Edition. New Jersey: Upper Saddle River Prentice Hall, 1999. - 282-6.
 23. Kalaycı, Ş. SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri. Ankara: Asil Yayın Dağıtım. 2010. - 4405-6.

Рецензент: д.пед.н., профессор Алимбеков А.